

ESSEDA ADABIY MUAMMOLARNING BADIY-PUBLITSISTIK TALQINI

Kurbanova Saida Bekchanovna,
filologiya fanlari nomzodi,
Urganch davlat universiteti
mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston xalq shoiri Shukrulloning "Javohirlar sandig'i" (Toshkent, 1977) esselarida talqin etilgan adabiy muammolarning o'ziga xos esseistik uslubi tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: esse, Shukrullo, ijodkor laboratoriyasi, ilhom, shoir va she'r, badiiy asar biografiyasi.

Abstract: This article analyzes the unique essayistic style of the literary problems interpreted in the essays of the People's Poet of Uzbekistan Shukrullo "Javohirlar sandig'i" (Tashkent, 1977).

Key words: essay, Shukrullo, creator's laboratory, inspiration, poet and poem, biography of a work of art.

O'zbekiston xalq shoiri Shukrullo ijodida 1977-yilda nashrdan chiqqan "Javohirlar sandig'i" esselar to'plami alohida ahamiyatga ega. Mazkur kitob "Daryoga tashlangan yakkacho'pda o'tish oldidagi o'ylar", "Safarning xosiyati", "Xazinaga kirib qolgan haqida", "Uyimdagi suhbatlar va ustoz haqida", "Nurdan rang ajratuvchilar", "...Qor ham yonar ekan", "Ko'rinmaganni ko'rish, aytilmaganni eshitish haqida" nomli yettita hikoyadan tashkil topgan. Shukrullo esselari o'sha paytdayoq adabiyotshunoslar nazariga tushib, ijobiy baholandi. Asarning o'ziga xos badiiy-publitsistik uslubi, samimiy, ravon va erkin bayon uslubi kitobxonni maftun etadi. Shukrullo "Javohirlar sandig'i" esselarini shu tariqa yozish uchun uzoq o'ylanganini, izlanganini, uslub, yo'l qidirganini kitobning ilk hikoyasidayoq aytib o'tgan.

Muhimi, Shukrulloning "Javohirlar sandig'i" asari o'sha davrda yaratilgan

P.Qodirovning "Adabiy o'ylar", Asqad Muxtorning "Yosh do'stlarimga" nomli esseistik to'plamlari qatorida o'z o'rnini va bahosiga ega bo'ldi. Muallif bu esselar kitobida Shukrullo qanday qilib shoir bo'lgani, shoirlikdan dramaturgiyaga qanday o'tgani, prozada erkin yoza olmay mulzam bo'lgani, otasi, onasi, ba'zi asalarining, she'rlarining ijodiy biografiyasi, ijodkor laboratoriyasiga daxldor ilhom, ijod mashaqqati, she'r va shoir, shoir va davr, shoir va hayot, shoir va jamiyat, ustozlari (G'.G'ulom haqida) va zamondoshlari, mahalladoshlari orasida shoir xotirasida butun umrga muhrlanib qolgan xarakterli insonlar haqida nihoyatda maroqli esselar yozgan.

Ilhom juda ko'plab ijodkorlar tomonidan turlicha ta'riflangan. Bu ta'riflar orasida Shukrulloning ham o'ziga yarasha ta'rifi va tavsifi bor. Uni o'qib ko'ramiz: "Ilhom hamisha ham kelaveradigan narsa emas. Ba'zan xayolingdan qandaydir fikr yilt etib o'tadi, zavq bilan qo'lingga qalam va qog'oz olib yozishga tutinasan, ammo

oqibatda uyqusiz tunlar bekor ketib, ko'ngildagidek narsa chiqmay qoladi. Demak, bu haqiqiy ilhom emas, ilhomning sharpasi. Haqiqiy ilhom – bu shoir o'zi haqiqatan ham sevgan, bir necha vaqtdan beri qalbiga cho'kib, unda yetilayotgan fikrlarning biron sabab bilan hayotdagi voqealarga to'qnash paytida paydo bo'lgan alanga!

Ilhom qalangan o'tin emas, menimcha, bir necha vaqtdan beri qizishib, bir shamol yelpishi bilan gurullab yongan olov"¹. Demak, shoir nazdida "Ilhom – gurullab yongan olov"dir, shu bilan birga, ilhom ham haqiqiy va soxta bo'ladi, deb tushuntiradi, muallif.

Esseist yozish va ijod qilish mashaqqatining naqadar og'irligini quyidagi obrazli ifodalar orqali ta'riflaydi: "Qo'lga qalam ushlab, asar yozaman, degan bilan asar yozilavermas ekan. Qalamni birinchi sinf talabasi ham, ulug' Navoiy ham tutgan. Gap bu qalamda nima va qanday yoza olishda. Qo'limga qalam oldim-u gapnimidan boshlashimni bilmay gangiy boshladim. Marjonlarini oldiga to'kib, ip o'tkazishga hayron bo'lgan ko'zi ojiz kampirdek fikrlarimni bir tizimga terishim mushkul bo'ldi"².

Shukrullo she'riyat yo'lidan adabiyot maydoniga kirib keldi. Shuning uchun ijodkor she'riyatni dorboz qo'lidagi langar cho'p misoli o'zining langar cho'pi deb hisoblaydi. Masalan: "Har qanday usta dorboz ham langar cho'psiz dorda qadam tashlay olmaydi. Uni chig'iriqlardan-chig'iriqqa yo'rg'alatib, salomat olib chiquvchi uning qo'lidagi langari! Katta daryoga tashlangan yakkacho'p ustidan o'tar chog'larimda, avvalo, ustozlar ruhi qalbinga madad bo'lsa, ko'kragimga yaqin tutib, ikki qo'limda ushlagan langar cho'pim sen bo'lasan, she'rlarim!"³.

Shukrullo xalqni "xazina" deb biladi. Kimki nimani orzu qilsa, shu xazinadan foydalanishi kerak, deb hisoblaydi. Darhaqiqat, ijodkor xalq hayotini, qalbini, dard-iztiroblarini chuqur bilmas ekan, xalqqa yaqinlashmas ekan, u chinakam ma'noda ijodkor bo'lib yetisha olmaydi. Shuning uchun essenavis ana shu falsafani obrazli tilda shunday ta'riflaydi: "Xalq – bu cheksiz xazina. Kim nimani orzu qilsa, orzusini shu xazinadan topishi mumkin. Baxt ham, mangulik ham, yuksak martaba, shon- shuhrat ham shu xazinada. Ammo bu xazinaning kaliti xalqning qalbini topa bilishda, unga munosib ish qilishda. Odamlarning kasb-kori, erkak-ayolligidan qat'i nazar, har bir kishi o'zining betama qilgan mehnati bilangina bu xazinaning kalitini qo'lga olishi va murodiga yetishi mumkin"⁴.

Bir so'z bilan aytganda, Shukrulloning "Javohirlar sandig'i" esselar kitobi yozuvchining ijod sirlarini qanday o'rgangani haqidagi hayotiy tajribalari, hissiy

¹ Шукрулло. Жавохирлар сандиги. – Тошкент: Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1977. – Б. 34.

² Шукрулло. Жавохирлар сандиги. – Тошкент: Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1977. – Б. 14.

³ O'sha joyda.

⁴ O'sha asar. – B. 54.

kechinmalari asosiga qurilgan go'zal asardir. Ijodkor shoirlilikni – “nisholda”ga o'xshatib, shunday yozadi: “ Shoirlilik, bu – nisholdaga o'xshaydi. Nisholda qilish uchun, avvalo, tuxumning oqini mis qozonga solib, chilcho'p bilan rosa chilpiysan. Unga yetmak quyasan, to'rtta tuxum bir qozon ko'pik bo'ladi (Shoirlar ham ba'zan o'zidan qo'shib ko'pirtirmasa bo'lmaydi). Undan keyin ustiga tobiga kelgan qiyomni quyib, yana chilpiysan. Chilpishdan erinsang, birpasda yetmaga pastga cho'kib, ko'pigi tepaga chiqib, bemaza bo'ladi-qo'yadi.

Shunga o'xshash shoirlar uchun ham ilm ham, ilhom ham, hayotni bilish ham – hammasi kerak. Bittasi kam bo'lsa, yozgan asari yetmaga ajralib qolgan nisholdadek bemaza bo'ladi”⁵.

“Javohirlar sandig'i”ning ba'zi bir sahifalarida Shukrullo asarlarining badiiy biografiyasi, ijodiy tarixi ham hikoya etilgan. Masalan, asarda “Ona”, “Bedana” she'rlarining ijodiy tarixi bayon etilgan. Bu she'rlarning yaratilishiga hayotiy voqealar, ijodkor o'z ko'zi bilan ko'rgan, suhbatlashgan kishilar turtki bergani bayon etilgan. Masalan, “Bedana” she'rining yaratilishiga mahalladoshi turtki bergani, hatto she'r gazetada chop etilgach, shu kishi shoirdan qattiq xafa bo'lib qolgani shunday hikoya etiladi: “Shu oshnamning bedana urishtirishi, menga bergan savollari sababchibo'lib, “o'g'irlab yozamanmi yoki o'zim yozamanmi, bir bilib qo'ysin” degan xayol bilan “Bedana” degan she'r yozib, gazetada chiqartirdim. She'r chiqdi-yu, baloga qoldim. Bu she'rning bosilib chiqqanini kimdandir eshitganmi yoki birovga o'qitib ko'rganmi, mendan xafa bo'libdi. Mahalladagilardan biriga:

– Hali qarab tursin! Har kelganida oldiga choy quyib, ko'ngli tortganida aroq tutardim, endi meni ko'pchilikning oldida izza qilmoqchi bo'pti-da, – deb qattiq jahli chiqib, gapirgani qulog'imga chalinib qoldi”⁶.

“Bedana” she'ri satirik mohiyatga ega bo'lib, shu she'rga prototip bo'lgan kishi salbiy obraz darajasiga ko'tarilgan. Asli sartarosh, qamalib chiqqan, yagona sevgani, ermaga “bedana” bo'lib qolgan “bedanavoz” mahalladoshi Shukrulloning satirik she'rini o'qib, undan qattiq ranjiydi. Ana shu she'rning yaratilish tarixi, she'rga hayotiy asos bo'lgan mahalladosh kishi obrazi va unga satirik she'rning ta'siri mazkur esseda ochib berilgan.

Shukrullo ijodkor uchun “iste'dod” juda muhimligini ta'kidlab, shunday yozadi: “Eshitgan odamlar, shoir-ku, lekin talanti yo'qroq, deyishadi. Buning sababi nimada? Buning siri shundaki, shoir qo'lga qalam olishdan oldin nima haqida

⁵ Шукрулло. Жавоҳирлар сандиги. – Тошкент: Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1977. – Б. 92.

⁶ O'sha asar. – B. 99.

yo'zmoqchi, aytmoqchi bo'lgan gaplari xalqning ko'ngliga to'g'ri keladimi, yo'qmi, shuni yaxshi bilishi kerak. Ana shu to'g'ri tushuna bilish talant deb atalsa kerak"⁷.

Muallif ijodiy mahoratning shakllanishi uchun qattiq mehnat qilish kerakligini bot-bot uqtiradi. Masalan, Shukrullo Maqsud Shayxzoda bilan suhbat va gurunqlarini bayon etish jarayonida shunday yozadi: " – She'r yoza boshlabsizmi, shuning o'zi shoirlik! – dedilar u kishi. – Demak, sizda tug'ma talant bor ekan, buni kamolotga yetkazish uchun mahorat kerak. Mahoratning onasi mashq.

– She'r yozmagan, mashq qilmagan kunim yo'q. Ammo o'ndan biri bosiladi. Qolganlari ma'qul bo'lmayapti"⁸.

Shukrullo yaxshi shoir bo'lish uchun faqat iste'dodning o'zi kamlik qilishini, balki katta mehnat talab etilishini alohida urg'ulab ko'rsatadi.

Xulosa shuki, Shukrullo ijodida alohida o'rin tutuvchi "Javohirlar sandig'i" esselari ijodkor laboratoriyasi o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Qolaversa, ijod tabiati, shoirlik, iste'dod, ijodiy mehnat, ilhom, hayotiy kuzatuv, tug'ma iste'dod kabi ijodkor laboratoriyasini ochib beruvchi qator adabiy masalalar haqida nihoyatda nuktadonlik bilan yozilgan falsafiy talqinlar Shukrullo esseistikasining asosini tashkil etadi. Shukrulloning "Javohirlar sandig'i" esselarida o'rtaga tashlangan muhim adabiy muammolarni o'rganish va tadqiq etish bugungi adabiyotshunosligimizning muhim masalalaridan biridir.

⁷ Шукрулло. Жавоҳирлар сандиги. – Тошкент: Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1977. – Б. 94.

⁸ O'sha asar. – B. 93.